

Tšehhoslovakkia armeekorpus Itaalia kuninglikus armees 1918. aastal

Ciro Paoletti, Loredana Vannacci

Sokol ja Tšehhoslovakkia Rahvusnõukogu

Tšehhid olid oma maa ja rahva iseseisvusest kaua unistanud. 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses aitas seda unistust elus hoida ühing Sokol (Pistrikud).

Kohe I maailmasõja alguses moodustasid iseseisvusmeelsed tšehhi ja slovaki poliitikud Tšehhoslovakkia Rahvusnõukogu. Selle üks peamisi ülesandeid oli oma sõjaväe formeerimine, milles nähti ainsat võimalust saavutada poliitiline kaal Antandi silmis. Eesmärk teostus Venemaal ja Prantsusmaal – 1916. aastal formeeriti Vene ja Prantsuse armee Tšehhoslovakkia leegionid.

Kaasaegsete sõnul hakkasid Itaalia rindele saadetud Austria-Ungari armee üksuste tšehhi ja slovaki sõdurid itaallaste poolele üle minema kohe, kui Itaalia oli 1915. aasta kevadel sõtta astunud. Milan Rastislav Štefánik, tuntud tšehhi astronoom, kes töötas 1904. aastast alates Prantsusmaal ja oli 1914. aastal lendurina Prantsuse sõjaväkke astunud, läks Itaaliasse 1916. aasta alguses. Seal hakkas ta juhtima Austria üksustele suunatud propagandat, mis suurendas kiiresti itaallaste poole üle jooksnud või end itaallastele vangi andnud tšehhi ja slovaki sõdurite hulka.

Sõdurid

Välja arvatud mõned mehed, keda Itaalia luure rakendas teabekogujate või tõlkidena, paigutasid itaallased ülejäänud tšehhi ja slovaki sõjavangid peamiselt Salernosse ja Santa Maria Capua Veteresse Lõuna-Itaalias. Üldjuhul hoiti neid teistesse Austria-Ungari rahvustesse kuuluvatest sõjavangidest eraldi. Itaalia välisministeerium eeldas, et Austria-Ungari

eksisteerib edasi ka pärast I maailmasõja lõppu, ega soovinud tekitada veel ühte poliitilist probleemi.

1917. aasta jaanuaris formeerisid tšehhi ja slovaki sõjavangid, keda peeti kinni Santa Maria Capua Vetere sõjavangilaagris, Tšehhoslovakkia vabatahtliku korpuse, kuid Itaalia valitsus ei tunnustanud ega aktsepteerinud seda. Sellest hoolimata koondati tšehhi ja slovaki sõjavangid nüüd Certosa di Padulasse, sõjavangilaagriks muudetud kloostrisse. 1917. aasta oktoobris oli ikka veel tunnustamata korpusesse astunud umbes 4000 meest.

Ettepanek

1917/1918. a talvel soovitas sõjaväeluure Itaalia kuningliku armee kindralstaabile tšehhi ja slovaki vabatahtlikud vastu võtta ning hakata neid üksusteks formeerima. Kindralstaap arutas ettepanekut. Peamine probleem oli nende sõdurite võimalik saatus, kes langevad austerlaste kätte vangi. Endiste Austria sõduritena oleks nad kindlasti üles poodud ja seetõttu näis tšehhide ja slovakkide üksuste formeerimine julm. Itaallaste lüüasaamine Caporetto¹ lahingus ja sellest tingitud sõdurite nappus oli põhjus, miks tšehhide ja slovakkide ettepanek üldse vastu võeti. Itaalia armee aga otsustas, et tšehhide ja slovakkide eesliinile saatmine on liiga riskantne, ning nad formeeriti seitsmeks tööpataljoniks, mis rakendati kindlustustöödele Adige oru lõunaosas, nii-öelda teises ešelonis, mida kavatseti kasutada juhul, kui austerlased tungivad üle Piave jõe. Seal peatasidki itaallased 1917. aasta detsembris austerlaste pealetungi.

Asjaoludel oli ka poliitiline aspekt. 1917. aastal moodustasid itaallased „Itaalia komitee kokkuleppe saavutamiseks Austria-Ungari rõhutatud rahvaste seas“,² mille esimees oli parlamendisaadik Andrea Torre ja mis toetas „Rõhutatud slaavi rahvaste alalist konverentsi“, millest võtsid osa ka

¹ Tänapäeval Kobarid Sloveenias. Itaallased kaotasid 24. oktoobrist 19. novembrini 1917 peetud Caporetto lahingus Austria-Ungari ja Saksa armee vastu üle 300 000 mehe, neist enamiku sõjavangidena. (*Tlk.*)

² Vt „Per l'accordo fra i popoli oppressi dall'Austria-Ungheria,“ *L'Illustrazione italiana* no. 21 (XLV aastakäik), 26. mai 1918, 401.

tšehhid ja slovakiid. Viimane kogunes Roomas 1918. aasta aprilli esimesel poolel. Tšehhid ja slovakiid moodustasid ühise delegatsiooni ning Itaalia tunnustas neid millegi natsioonitaolise, kuid siiski veel mitte riigina. Juba samal kuul aga saavutas edu Itaalia-Tšehhoslovakkia Lepingu Komitee eeskätt tänu oma sekretäri krahv Spada tegevusele.

Parlamendisadik Torre ja jugoslaavlaste liider Ante Trumbić olid äsja jõudnud kokkuleppele ning Itaalia tunnustas Jugoslaaviat kui liitlast ja lõunaslaavi rahvaste ühiskodu. Seni oli Itaalia tunnustanud ainult Serbiat. Ettepanek teha sedasama anti Pariisis üle teistele Antandi riikidele ja laiendati kõigile Habsburgide rõhutud rahvastele, st poolakatele, rumeenlastele, tšehhidele ja slovakkidele. Tšehhoslovakkia Rahvusnõukogu aga soovis rohkemat kui vaid pelk poliitiline tunnustus. Tšehhid ja slovakiid tahtsid ka Itaalias osaleda tegelikus võitluses samamoodi, nagu nad juba tegid seda Venemaal ja Prantsusmaal. Itaalia sõjaväeluure toonitas, et tšehhid on saksa keelt kõnelevate austerlaste vastu. Väike Tšehhoslovakkia leegion Prantsusmaal võitles hästi nagu ka palju suurem Tšehhoslovakkia leegion Venemaal. Seetõttu polnud sõjaväeluure arvates põhjust keelduda positiivsest vastusest tšehhide ja slovakkide delegatsiooni taotlusele. Selle tulemusena antigi luba Tšehhoslovakkia üksuse formeerimiseks.

21. aprillil 1918 sõlmiti ametlik kokkulepe. Itaalia peaminister Vittorio Orlando, Itaalia sõjaminister Vittorio Italico Zupelli ja Tšehhoslovakkia Rahvusnõukogu asepresident kirjutasid alla konventsioonile, mida võib käsitada kui esimest Tšehhoslovakkia poolt alla kirjutatud rahvusvahelist lepingut. Itaalia tunnustas Tšehhoslovakkia Rahvusnõukogu lepingupartneri, s.o riigina.

Üksused

Pooled leppisid kokku, et Itaalias formeeritakse Tšehhoslovakkia üksused. Need allusid täielikult Itaalia armeele ja Itaalia armee käskudele. Tšehhoslovakkia üksusi pidid juhtima Itaalia ohvitserid ja kindralid ning Itaalia staabid. Üksused pidid kandma Itaalia vormi, kuid rahvuslike käiseembleemidega ja mis kõige olulisem, võitlema oma rahvuslipu all. Esialgses koosseisus nähti ette üks jalaväediviis ja reservüksused, kokku

350 ohvitseri ning 12 500 allohvitseri ja sõdurit. Soovijaid oli palju rohkem, 14 000, kuid mitte kõiki ei võetud esialgu vastu. Diviis, mille ülem oli kindral Andrea Graziani, koosnes kahest brigaadist, kummaski kaks jalaväerügementi. 1. brigaadi ülem oli kindral De Vita ja sellesse kuulusid 1. ja 2. rügement. 2. brigaadi ülem oli kindral Sapienza ja sellesse kuulusid 3. ja 4. rügement. Sõdurite arv aga muutus peagi. Tšehhoslovakkia Rahvuskogu tahtis formeerida tõelise armee, isegi kui see võitleb eri rinnetel. Nad aktsepteerisid Tšehhoslovakkia üksuste allumist teiste riikide väejuhatastele, kuid käsitasid seda ühe armeena, mis on laiali pillutatud eri rinnetele. Niisiis sai Itaalia armeele alluvast diviisist 6. jalaväediviis, millesse kuulusid 11. ja 12. brigaad ning vastavalt 31. ja 32. ning 33. ja 34. rügement.

24. mail 1918, Itaalia sõtta astumise kolmandal aastapäeval, annetati Roomas diviisile tema lipp. 30. mail allutati diviis XXII armeekorpusele ja siirdi Berici mägedesse Vicenza lähedal.

Lahingud

Vähem kui kuu aja pärast läksid austerlased Piave jõel ja mägedes rünnakule. 6. diviis ei olnud eesliinil, kuid pidi kummaski brigaadist, nimelt 31. ja 33. rügemendist, eesliinile saatma paar pataljoni. 31. rügemendi pataljonid võitlesid Dossalto ja 33. rügemendi pataljonid Montello mäel, mis oli Itaalia kaitseliini raskuspunkt, ja osalesid seejärel kokkupõrgetes Fossalta di Piaves. Kaotused olid suured, kuid mitte rängad. 62 meest langes, 101 sai haavata ja 18 jäi teadmata kadunuks. Viimastest langes 11 meest õnnetuseks austerlaste kätte sõjavangi. Nad tuvastati tšehhide või slovakkide ja endiste keiserliku armee sõduritena, kes kandsid vaenlase vormi ning võitlesid vaenlase sõjaväes oma sõjaväe vastu. Seetõttu mõisteti nad desertööride ja reeturitena süüdi ning poodi Friulis, Oderzo linna lähedal üles.

See oli üks põhjusi, miks järgmisel kuul, 1918. aasta juulis, saadeti 6. diviis uude ja eeldatavalt rahulikumas rindelõiku Garda järvest idas Bocca di Navene ja Monte Baldo vahel. 12. brigaad jõudis uutele positsioonidele 15. juulil ja diviis hoidis oma rindelõiku kuni septembrini.

Suvi oli vaikne, sest ei itaallastel ega ka austerlastel polnud sõdureid raisata. 1918. aasta septembris aga algasid operatsioonid uuesti.

21. septembril 1918 alustasid austerlased rünnakut. Rünnak ei olnud edukas, kuid Dosso Alto di Nago juures võtsid nad viis sõjavangi. Kordus seesama. Sõjavangid tuvastati keiserliku armee endiste sõduritena, mõistetuti reeturitena surma ja neli neist poodi järgmisel päeval Prabi di Arco linnas üles. Viies oli liiga noor ja sai eluaegse vanglakaristuse. Surmamõistetud poodi linna põhjaosas oleva mäe jalamil puude otsa. Mäel on Castello di Arco kindlusevaremed ja tänapäeval käsitatakse väikest platsi mäejalamil Tšehhi Vabariigi territooriumina.

Septembri lõpus koondati tšehhide rekkeüksused 39. Tšehhi luure- ja rekkerügemendiks, mille ülesandeks said rekke-, luure- ja propagandaoperatsioonid. 7. oktoobril siirdi 6. diviisi Piave jõe ja sellele allutatii äsja formeeritud 35. jalaväerügement.

Kahe nädala pärast, 21. oktoobril 1918, tunnustas Itaalia kuningriik ametlikult Tšehhoslovakkia Vabariiki ning 23. oktoobril formeeris Itaalia sõjavägi ametlikult Tšehhoslovakkia armeekorpus, mille juhatajaks määrati kindral Luigi Piccione. Korpusele allusid 6. ja 7. jalaväediviis. Viimane oli formeeritud nendest ülejooksikutest ja sõjavangidest, keda polnud varem võetud 6. diviisi või kes olid hiljem vangi langenud või ülejooksnud.³

Järgmisel päeval, Caporetto lahingu aastapäeval, alustas Itaalia armee oma viimast pealetungi, mis on tuntud kui Vittorio Veneto lahing. Austria-Ungari armee varises mõne päevaga kokku ja 29. oktoobril saatsid austerlased itaallaste juurde delegatsiooni vaherahuettepänekuga. Vaerahukokkulepe kirjutati alla 3. novembril 1918 – samal päeval sisenesid

³ Armeekorpus koosnes kahest jalaväediviisist ja muudest üksusest. Kummaski diviisis oli kolm jalaväerügementi, suurtükiväerügement, sidekompanii ja pioneerikompanii, sanitaarüksus, varustusüksus ja kaks autotranspordiüksust. Igas jalaväerügemendis oli kolm jalaväepataljoni ja kolm kuulipildujakompaniid. Suurtükiväerügementides oli kolm divisjoni, igaihes kolm patareid. Armeekorpus staabi otsealluvuses oli ratsaväeeskadron, kaks jalgratturite kompaniid, kaks soomusautokompaniid, kolme patareiga raskehaubitsadivisjon ja välihoispidal. Seega oli kokku üheksa jalaväepataljoni, üheksa kuulipildujakompaniid, 12 suurtükipatareid, ratsaväeeskadron, soomusautode ja jalgratturite poolpataljonid ning toetuspataljonile vastav üksus, mis koosnes sanitaar-, side-, pioneeri- ja varustusüksustest.

Itaalia üksused Trentosse ja Triestesse – ning relvarahu algas 4. novembril kell 16.00, nädal varem kui läänerindel.

Tšehhoslovakkia armeekorpus oli võidelnud vapralt ja see märgiti ära Itaalia ülemjuhatus ametlikes teadaannetes, mis avaldati 3. ja 4. novembril 1918.⁴ Tšehhoslovakkia armeekorpusel kogukaotused Itaalia rindel olid 355 langenut, sadu haavatuid ning 55 sõjavangi, nende hulgas mehed, kelle austerlased üles poosid. Tšehhoslovakkia sõjaväelastele annetatud Itaalia autasude seas oli 16 hõbedast ja 18 pronksist vaprusmedalit (*Ricompense al valor militare*) ja 110 sõjateeneteristi (*Croce al merito di guerra*).

Paljud Vittorio Veneto lahingu ajal, eriti aga kohe pärast lahingut vangi võetud tšehhi ja slovaki sõdurid soovisid astuda Tšehhoslovakkia armeekorpusse, milles oli sõja lõpuks 25 000 meest. Paljusid ei võetud vastu, vaid nad saadeti värbamiskeskustesse, millest suurim oli Gallarates Milano lähistel, kus neist formeeriti 55 pataljoni: 43 territoriaal-maakaitseväepataljoni, üks löögipataljon, üheksa irregulaarpataljoni ja kaks sudeedisakslaste territoriaal-maakaitseväepataljoni. Kõik need saadeti hiljem Tšehhoslovakkiasse.

8. detsembril 1918 andsid Tšehhoslovakkia sõdurid Padovas ustavusvande uuele Tšehhoslovakkia Vabariigile. Tseremooniat austasid oma kohalolekuga Itaalia kuningas Vittorio Emmanuele III ja Itaalia armee kindralstaabi ülem kindral Armando Diaz.

Tšehhoslovakkias

Tšehhid kuulutasid oma iseseisvuse ametlikult välja Prahast 28. oktoobril 1918. Kaks päeva hiljem liitusid vastsündinud riigiga slovakiid, avaldades slovaki rahva Martini⁵ deklaratsiooni. Juba enne ilmasõja lõppu olid tšehhid ja slovakiid alustanud ajutise põhiseaduse koostamist. Noor riik võttis oma ajutise konstitutsiooni vastu ja 14. novembril 1918 valiti esimeseks presidendiks Tomáš Garrigue Masaryk. Tšehhoslovakkia Vabariigiga liideti Austria-Ungari keisririigi Austria ossa kuulunud Tšehhi kuningriigi

⁴ Vt need kuupäevad kogumikus *I bollettini della guerra MCMXV-MCMXVIII* (Milano: Edizioni Alpes, 1923).

⁵ Linna nimi oli sel ajal Turčiansky Svätý Martin.

osad Tšehhima, Moraavia ja Sileesia. Slovakkia ja Ruteenia Karpaadi mägedes, mida tšehhid ja slovakid samuti oma riigi koosseisu nõudsid, olid aga keisririigis kuulunud Ungari kuningriiki.⁶ Liitmise tulemusena tekkisid Tšehhoslovakkias suured saksa, ungari, poola ja ukraina vähemused. Tšehhid moodustasid uue riigi kodanikest napilt 50% ning poolakad ja ungarlased, kes elasid Tšehhoslovakkia ajutistes piirides, olid resoluutselt selle vastu, et nende asualasid ei liideta vastavalt Poola või Ungariga. Kohe algasid rahutused, eriti Slovakkias, kus neid õhutas Ungari ajutine valitsus, et liita ungari keelt kõnelevate elanikega alad oma territooriumiga.

Juba 1. novembril 1918 olid Itaalia sõjavangid mõnes Austria sõjavangilaagris mässama hakanud, oma valvuritelt relvad võtnud ning nii oma laagrites kui ka lähedal asuvates linnades ja raudteejaamades võimu haaranud. Nii juhtus Alam-Austria Sigmundsherbergis, tulevase Austria-Tšehhoslovakkia piiri lähedal, ja Tšehhimaal Theresienstadtis (Terezín).⁷ See mõneti kummaline olukord muutus kohe, kui laiali saadetud Austria-Ungari keiserliku armee tšehhi rügemendid naasid kodumaale ja endistel Itaalia sõjavangidel lubati tagasi Itaaliasse minna. Esialgu aga oli tegu tõsise probleemiga. 14. detsembril 1918, poolteist kuud pärast sõja lõppu, hakkas Itaalia armee Tšehhoslovakkia armeekorpus, mille juhataja oli endiselt kindral Piccione, kodumaa poole liikuma. Kohale jõudnud üksused saatis Tšehhoslovakkia valitsus kohe edasi itta, ametlikult selleks, et tõrjuda ungarlaste Slovakkia hõivamise katseid. Tšehhoslovakkia armeekorpus moodustas üle poole vast loodud Tšehhoslovakkia sõjaväest. Teise poole moodustasid Austria keiserliku armee veteranid ja kohalikud vabatahtlikud, sest mehed, kes olid võidelnud Prantsusmaal, olid veel kaugel, ning enamik tšehhe ja slovake, kes võitlesid Venemaal, olid endiselt Siberis. Kuid nagu näeme, muutus Itaaliast saabunud armee-korpuse kohalolek poliitiliseks probleemiks.

⁶ Austria keisri titulatuuri kuulus hulk kuningatiitleid. Peale Austria ertshertsogi tiitli oli keiser ka Tšehhi, Ungari, Galiitsia-Lodomeeria jt maade kuningas. 1867. aastal jaotati keisririik kaheks, Tsisleitaaniaks (Austria osa) ja Transleitaaniaks (Ungari osa), kusjuures nüüdsest personaalunioonis Ungari sai väga suure autonoomia. Tšehhima ja Austria osaks. Slovakkia ja Ruteenia kuulusid Ungarile. Tänapäeval on Ruteenia Ukraina Taga-Karpaatia oblast. (Tlk.)

⁷ Vt Carlo Salsa, *Trincee: Confidenze di un fante* (Milano: Sonzogno, 1934); Paolo Monelli, *Le scarpe al sole: cronache di gaie e di tristi avventure di alpini di muli e di vino* (Milano: Mondadori, 1981).

Poliitilised ja diplomaatilised probleemid Prahás

Sel ajal kui Tšehhoslovakkia sõjaväelased kodumaale tagasi pöördusid, pidi valitsus Prahás otsustama, keda nimetada Tšehhoslovakkia armee ülemjuhatajaks. Masaryk arvas, et selle probleemi lahendamise saab edasi lükata aega, kui kogu armee on ühendatud, ja andis Itaaliast saabuvatele üksustele käsu liikuda esialgu Slovakkiasse. Tegelikult oli Masaryk Prantsusmaa toetaja ja oli juba otsustanud nimetada ülemjuhatajaks mõne Prantsuse kindrali, kes pidanuks alluma Tšehhoslovakkia sõjaministrile Václav Jaroslav Kloboučekile. Viimane pidi omakorda alluma Antandi liitlasvägede kõrgemale ülemjuhatajale, kelleks oli Prantsusmaa marssal Joseph Joffre. Seega planeeriti Prantsuse-Tšehhoslovakkia-Prantsuse-Tšehhoslovakkia käsuliini, kuid mis pidi saama Itaalia ohvitseridest ja nende armeekorpusest?

Sellest oleks võinud saada probleem, sest Itaaliast tulnud Tšehhoslovakkia üksused olid juba kohal, samal ajal kui Prantsusmaal võidelnud tšehhid ja slovakiid polnud veel saabunud. Kindral Piccione tegutses väga selge kokkuleppe alusel ja väitis, et tema saab käske ainult Tšehhoslovakkia valitsuselt ega aktsepteeri mingisugust vahendust, olgu siis mõne Prantsuse kindrali või ükskõik kelle näol. Põhimõtteliselt allus Piccione Masarykile ja sõjaministrile, kelleks oli Milan Rastislav Štefánik, kes hoolimata sellest, et ta oli olnud Prantsuse ohvitser, arvati olevat Itaalia-meelne, seda enam, et tema abikaasa oli itaallanna. Olukord lahenes ootamatult, kui Štefánik sai 4. mail 1919 lennuõnnetusel surma: tema piloteeritud Itaalia pommituslennuk purunes maandumisel Bratislavas. Tema matustest said ka Itaalia ja Tšehhoslovakkia sõjalise koostöö matused ning juba hiliskevadel läksid Itaalia ohvitserid kodumaale tagasi.

Kuid see ei olnud Prantsusmaa ja Itaalia probleem, see oli eelkõige Tšehhoslovakkia probleem. Kui kindral Piccione sai käsu minna Slovakkiasse, siis ta seda ka tegi, ja paigutas 1918. aasta detsembri lõpuks 6. diviisi Žilinasse ja Popradi vastavalt Lääne- ja Ida-Slovakkias ning 7. diviisi Hodonínisse Morava jõel. Itaalia ohvitserid said korralduse välja õpetada ja drillida ka uusi või äsja saabunud Tšehhoslovakkia ohvitserid. See tuli lõpetada enne, kui Prantsusmaalt ja Venemaalt saabuvad tšehhi ja slovaki sõdurid, kes ei olnud veel kohale jõudnud; samuti pidid Itaaliast

peagi kodumaale saabuma tšehhi ja slovaki sõjavangid, kelle itaallased pidid varsti vabastama.

Tšehhoslovakkia välisminister Edvard Beneš, kes oli olnud koos president Masarykiga Prantsusmaal, määras ainuisikuliselt demarkatsioonijoone Ungari ja Austriaga, mis tuli mehitada Tšehhoslovakkia armeekorpusse meestega, ning tema plaani toetasid Prantsusmaa kindralstaabiülem Ferdinand Foch ning muidugi marssal Joffre.

Beneši nõutud demarkatsiooniliin, mida toetasid ka prantslased, kulges mööda Doonaud ja selle lisajõe Ipolyt ja sealt kuni Uži jõe Laboreci jõkke suubumise kohani. Seega jäi Tšehhoslovakkiale suur territoorium, mille elanikud kõnelesid ungari keelt ja kes loomulikult ei tahtnud pärast Ungari ametiasutuste lahkumist Bratislavast saada osaks Tšehhoslovakiast ega ka lahkuda oma kodudest.

Armeekorpus sisenes Bratislavasse 1. jaanuaril 1919 ja sõdurite esimene üllatus oli kivirahe, millega neid kostitasid kohalikud ungarlased ja sakslased. Muuseas moodustasid viimased enamiku linna elanikest. Kindral Piccione sai äkki aru, millist tõsist poliitilist probleemi peab ta hakkama lahendama. Ühelt poolt pidi ta tegutsema vastavalt Tšehhoslovakkia valitsuse korraldustele, teisalt aga, kui Tšehhoslovakkia valitsus surus maha kõiki teisi rahvaid peale tšehhide, oli see tegevus vastuolus nii USA presidendi Woodrow Wilsoni 14 punkti kui ka ülddemokraatlike põhimõtetega. See aga oli ainult üks probleem. Teine küsimus oli: milline võis olla kohalike vähemuste, kes tegelikult moodustasid enamuse, reaktsioon?

Itaalia ohvitserid täitsid käsku, kuid mõnikord eelistasid nad minna mitte liiga kaugemale, mis tõi kaasa tšehhi rahvuslaste protestid. Näiteks kindral Giuseppe Boriani, 7. Tšehhoslovakkia diviisi ülem, langes nii tšehhide kui ka eriti Beneši kriitika alla, sest ta takistas kõiki avalikke kõnesid, lippude lehvitamist ja demonstratsioone. Ta seletas, et tegi seda kokkupõrgete vältimiseks ja avaliku korra tagamiseks ning tema korraldused kehtisid kõigile rahvustele. Tšehhid protesteerisid sellest hoolimata, sest nende väitel oleks tšehhidele tulnud teha erand, ja itaallasi süüdistati Ungari-meelsuses, eriti pärast seda, kui Itaalia kindralid käskisid oma tšehhi ja slovaki sõduritel anda kohalikele elanikele tagasi varad, mille Tšehhoslovakkia ajutine administratsioon oli ära võtnud. Kuid me

ei süüvi rohkem itaallasi puudutavatesse poliitilistesse nüanssidesse,⁸ sest artikkel on Tšehhoslovakkia sõjaväelastest ja sellest, mida nad tegid oma kodumaa heaks; ja neil tuli jälle võidelda.

Kokkupõrked Poola ja enamliku Ungariga

Kohe pärast oma riikide väljakuulutamist väitsid nii Tšehhoslovakkia kui ka Poola valitsus, et Cieszyn (tšehhi keeles Těšín) koos ümbritsevate Sileesia aladega kuulub vastavalt ühele või siis teisele riigile.⁹ Süvenevate hõorumiste peatamiseks sõlmisid Sileesia kohalikud omavalitsused ajutise kokkuleppe. 5. novembril 1918 jõudsid ka Poola Rahvusnõukogu ja Tšehhoslovakkia Komitee kokkuleppele, mille kohaselt ala poolitati vastavalt etnilistele piiridele. Frýdecki piirkond ja väike osa Frýštáti piirkonnast jäid Tšehhi poolele, ülejäänud alad läksid Poolale. Seda kohalikku kokkulepet aga ei aktsepteerinud Tšehhoslovakkia keskvalitsus, peamiselt sel-

⁸ Olgu näiteks Itaalia Pariisi suursaadiku krahv Lelio Bonin Longare kiri välisminister Sidney Sonnino: „Mul on au Teile edastada eile õhtul härra Stéphen Pichonilt saadud teatise koopia, milles viidatakse olukorrale, mis on seotud kindral Piccione ja kindral Pelléga. Nagu Teie Ekstsellents näeb, ei tehta härra Beneši ja Prantsuse valitsuse vahel sõlmitud lepingutes (mille tekst on samuti lisatud) reservatsiooni kindral Piccione suhtes, kes – nagu härra Beneš on mulle kolm korda kindlalt rõhutanud – ei pidanud alluma ühelegi teisele liitlasvägede kindralile, vaid üksnes sõjaministeeriumile Prahast. Selle asemel on seoses marssal Fochi nimetamisega kõigi Tšehhoslovakkia vägede kõrgemaks ülemjuhatajaks ja kindral Pellé nimetamisega tema esindajaks kindral Piccione tegelikult kindral Pelléle allutatud. Minu arvates tuleks härra Pichonile vastata, et kindral Piccione asub Slovakkias vastavalt kokkulepetele, mis sõlmiti Tšehhoslovakkia valitsusega varem kui kokkulepped, mis on meile nüüd edastatud. Varasemad kokkulepped omistavad kindral Piccionele kindral Pellést sõltumatut positsiooni. Seetõttu peame enne sisulise vastuse andmist asjad Praha valitsusega selgeks rääkima ning sealjuures osutama, et pärast lepingu sõlmimist kindral Piccionega ei olnud valitsuse pädevuses sõlmida Prantsusmaa valitsusega niisuguseid lepinguid, mis on vastuolus kindral Piccionega sõlmitud lepinguga. Selleks, et suhetes Praha ja Pariisiga võtta selge ja kindel hoiak, on aga vajalik meie omal ajal seoses kindral Piccione staatuse kohta aktsepteeritud kokkuleppe täpne tekst või selle puudumisel dokumendid sisu kohta. Teie Ekstsellents, ma oleksin tänulik, kui saaksite niisugused dokumendid välja nõuda nii [Itaalia – *tlk*] kõrgemalt ülemjuhatuselt kui ka kuninglikult sõjaministeeriumilt.“ Nota Gabinetto 119, Pariis, 24. märts 1919.

⁹ Austria-Ungaris oli see Ülem- ja Alam-Sileesia hertsogkond, millega põhjast piirnes Preisimaa Sileesia provintsi, läänest Tšehhimaa Moraavia, lõunast Ungari Slovakkia ja idast Austria Galiitsia (s.o Poola). (*Tlk.*)

lepärast, et leppega sai Poola oma kontrolli alla raudtee, mis ühendas Tšehhimaad ja Slovakkia. Samal ajal otsustas Poola hoolimata kokkuleppest korraldada Poola Sejmi valimised ka Sileesias. Tšehhoslovakkia väitis, et seda ei tohi teha seni, kuni on saavutatud riikidevaheline kokkulepe, ja nõudis, et valimisi Sileesias ei korraldataks. Poola lükkas nõudmise tagasi.

Praha saatis Sileesiasse oma sõjaväeüksused. Neid juhtis kindral Josef Šnejdárék, kes oli ilmasõjas võidelnud Prantsusmaal. Tema lahingugruppi kuulus kolm pataljoni 21. leegionäride kütirügemendist, mis oli Prantsusmaalt naasnud, ning 54. Olomouci (Olomuniec) jalaväepataljon ja 17. Fryštáti (Karviná) kütipataljon, samuti Bohumíni ja Orlová vabatahtlikud pataljonid. Nendega liitusid kohalikud slovaki vabatahtlikud rahvuskardiüksused. Loode-Slovakiast tulid ka varem Itaalia armeesse kuulunud 7. diviisi 35. leegionäride kütirügement, mille ülem oli kolonel Ettore Grasselli, ja selle tugevduseks antud 6. diviisi 33. leegionäride kütirügemendi üks pataljon major Sagone juhtimisel; lisaks äsja formeeritud 2. jalaväebrigaad (kuus jalaväepataljoni, kaks suurtükipatarei ja ratsaeskadron), à üks pataljon 28. Praha jalaväerügemendist, 3. Kroměříži jalaväerügemendist ja 93. Šumperki jalaväerügemendist ning veel viis vabatahtlike pataljoni. Hiljem anti täienduseks ka Itaalia armee Tšehhoslovakkia armeekorpusse 39. rekkerügement. Niisiis saadeti Sileesia rindele kolme Itaalias formeeritud rügemendi üksusi. Kokku oli Tšehhoslovakkia üksustes 16 000 meest, neist 6000 Itaalia armee Tšehhoslovakkia armeekorpusest.

Poola väekoondis oli nõrgem. Tšehhid väitsid, et poolakatel oli viis jalaväepataljoni, mida toetas neli kuulipildujakompaniid, ratsaväerühm ja suurtükipatarei. See ei olnud nii: tegelikult kuulus Poola üksustesse, mida juhtis kolonel Franciszek Latinik, vähem kui 1500 kohaliku omakaitse liiget, sh vabatahtlikud, skaudid ja relvastatud kaevurid. Nad said kokkupõrgete ajal täiendust, kuid Poola üksuste suurus ei küündinud kunagi isegi mitte pooleni Tšehhoslovakkia väekoondise suurusest selles piirkonnas. Sõjategevuse lõpuks oli poolakatel umbes 3000 meest.

Tšehhoslovakkia armee ründas 23. jaanuaril 1919 piirkonna poolakatega asustatud osa ja sundis Poola üksused tagasi tõmbuma. Esimesel päeval vallutasid tšehhid-slovakid Bohumíni (pl Bogumin) ja Karvina

(tš Karviná) piirkonna kaevandused, poolakad taganesid Cieszynisse. 24. jaanuaril hõivasid tšehhid-slovakid Karvina, Sucha (tš Horní Suchá) ja Jablonkóvi (tš Jablunkov). 26. jaanuaril jätkasid Tšehhoslovakkia üksused pealetungi Zebrzydowice ja Kończyce suunas. Esimene umbes 60-meheline Poola üksus alustas vastupanu. Hiljem toetas seda 12. jala-väerügemendi kompanii Wadowicest. Tšehhid-slovakid hõivasid Stonawa (tš Stonava) linna. Vasturünnaku ajal kaotas Poola kompanii üle poole oma meestest ja tšehhid-slovakid tapsid kümmekond sõjavangi. 27. jaanuaril vallutasid Tšehhoslovakkia üksused Cieszyni, Goleszówi, Hermanice, Ustrońi ja Nierodzimi. 28.–31. jaanuarini peeti Skoczówi lahing, mis jäi tulemusteta, sest Antandi riigid survestasid mõlemat võitlevat poolt, et need sõdimise lõpetaksid. 3. veebruaril sõlmiti ajutine piirikokkulepe Cieszynis ja Sileesias. Tšehhoslovakkia sai Cieszyni edelaosa ja Fryštáti piirkonna. 21.–24. veebruarini olid veel mõned intsidendid, kuid tšehhid-slovakid taandusid Antandi riikide surve tõttu 3. veebruari demarkatsioonijoone taha. 25. veebruaril sisenesid poolakad Cieszyni idaossa. Tšehhoslovakkia armee kaotas eri andmetel 44–53 meest langenute, 124 haavatute ja seitse teadmata kadunutena. Poolakad kaotasid langenutena 92, haavatuna 855 ja teadmata kadunutena 80 (?) meest. 576 poolakat langes vangi.

Kohe pärast seda, kui lõppes kokkupõrge poolakatega, ründasid ungarlased. Ungaris oli kukutatud krahv Mihály Károlyi valitsus ja Budapestis haarasid võimu bolševikud eesotsas Béla Kuniga. Bolševikud otsustasid Slovakkia tagasi vallutada. Béla Kuni Ungari Punaarmee vasturünnakuga 1919. a mais ja juunis tõrjuti Tšehhoslovakkia üksused tänapäeva Slovakkia kesk- ja idaosast välja ning seal moodustati lühikest aega püsinud Ungari marionettriik, Slovakkia Nõukogude Vabariik pealinnaga Prešovis. Ungari armee aga peatas oma pealetungi ning hiljem, pärast Antandi diplomaatilisest sekkumist, tõmmati üksused tagasi. 1919. aasta 9. mail leppisid neli Antandi riiki kokku Austria makstavate sõjakahjude suuruses ning määrasid samal ajal kindlaks Tšehhoslovakkia, Austria, Ungari ja Jugoslaavia piiri.¹⁰

¹⁰ Vt „Diario della settimana, 9 maggio, Parigi: i Quattro si sono riuniti,“ *L'illustrazione italiana* no. 20 (XLVI aastakäik), 18. mai 1919, 513.

Hiljem

Pärast segaduste ajajärku alustas uus vabariik oma elu. Enamik veterane läks koju tagasi, kuid paljud neist, enamasti ohvitserid, jäid tegevteenistusse. 1923. aastal moodustasid poole jalaväe, ratsaväe ja suurtükiväe ning kolmandiku toetusüksuste ohvitseridest mehed, kes olid tulnud viis aastat varem itaallaste formeeritud armeekorpusest. Neid kõiki käsitasid itaallased kui liitlasi ja relvavendi, mis veteranide teatel ei olnud prantslaste puhul sugugi nii.

Saksa okupatsiooni ja II maailmasõja ajal juhtisid need ohvitserid vastupanuliikumist või juhul, kui nad olid põgenenud välismaale, olid liitlaste armeedes võidelnud Tšehhoslovakkia üksuste ülemateks. Tšehhoslovakkias kandsid nad raskeid kaotusi: 1100 meest lasksid natsionaalsotsialistid maha, poosid üles või näljutasid surnuks, veel 3000 saadeti laagritesse, kus pooled neist surid. 1945. aastal saavutatud võit palju ei muutnud. Kui kommunistid 1948. aastal Prahast võimu haarasid, anti kõik, kes olid võidelnud välismaal (polnud tähtis, millal), tribunali alla, saadeti erru või kästi neil elada ühes või teises linnas ilma loata sealt lahkuda. Nende osa Tšehhoslovakkia riigi loomisel eitati täielikult. Neid koheldi kui palgasõdureid, kes võitlesid koos kapitalistidega. Need, kes olid olnud I maailmasõja ajal ja pärast seda Venemaal Tšehhoslovakkia leegionis, kuulutati rahvavaenlasteks, sest nad olid võidelnud revolutsiooni vastu.

Kui kommunism pärast sametrevolutsiooni kokku varises, oli elus veel vähem kui sada leegioniveterani. Kui Tšehhi Vabariik autasustas neid 1995. aastal erilise medaliga, oli elus veel ainult 14 meest ja ainult kahel neist jätkus tervist, et tulla seda 1. jaanuaril 1996 ise vastu võtma. Üks neist oli Itaalias formeeritud 39. rügemendi veteran.

Inglise keelest tõlkinud Toomas Hiio

Kirjandust

Arhiivid

Itaalia maaväe staabi ajalooteenistuse arhiiv (*Archivio Ufficio Storico Stato Maggiore Esercito*, AUSSME)

E-5, buste 237, 251 ja 260

F-3, busta 381

L-3, busta 174

M-7, buste 42 ja 50 (Tšehhoslovakkia armeekorpuse struktuur ja organisatsioon)

Kirjandus

Ademollo, Umberto. *Stati d'Europa e dell'Estremo Oriente*. Milano: Consociazione Turistica Italiana, 1938.

Hanzal, Woitěch. *Il 39° Reggimento Esploratori cecoslovacco sul fronte italiano*. Roma: USSME, 2009.

„Arrivo di delegati al congresso italo-jugoslavo,“ *L'Illustrazione italiana*, no. 15, XLV aastakäik, 14. aprill 1918.

Buccioli, Giovanni. „I legionari cecoslovacchi in Italia nella Grande Guerra,“ *UNUCI*, n. 1 /2, gennaio/febbraio 2001.

„Cecoslovacchia,“ *Enciclopedia militare*, 6 voll. Milano: Casa editrice del „Popolo d'Italia“, 1921–1932, Vol. 2, ad vocem.

„Consegna delle polizze ai combattenti reduci dal fronte italiano,“ *L'Illustrazione italiana* no. 14, XLVI aastakäik, 6. aprill 1919.

„Diario della settimana, 9 maggio, Parigi: i Quattro si sono riuniti,“ *L'Illustrazione italiana* no. 20, XLVI aastakäik, 18. mai 1919, 513.

DM, „La Cecoslovacchia dopo l'Anschluss,“ *Le Vie del mondo*, VI aastakäik, 6. juuni 1938.

I bollettini della guerra MCMXV–MCMXVIII. Milano: Edizioni Alpes, 1923.

„I Cecoslovacchi sfilano per le vie di Bologna,“ *L'Illustrazione italiana*, no. 24, XLV aastakäik, 16. juuni 1918.

„I congressisti a Roma con le delegazioni inglese e francese,“ *L'Illustrazione italiana* no. 16, XLV aastakäik, 21. aprill 1918.

„I funerali del ministro Stefanik a Presburgo,“ *L'Illustrazione italiana* no. 22, XLVI aastakäik, 1. juuni 1919.

„Il ministro Stefanik,“ *L'illustrazione italiana* no. 20, XLVI aastakäik, 18. mai 1919.

„Le legioni czecho-slovacche reduci dall'Italia e dalla Francia,“ *L'illustrazione italiana*, no. 13, XLVI aastakäik, 30. märts 1919, 320.

Monelli, Paolo. *Le scarpe al sole: cronache di gaie e di tristi avventure di alpini di muli e di vino*. Milano: Mondadori, 1981.

„Nella Boemia redenta,“ *L'illustrazione italiana* no. 13, XLVI aastakäik, 1. juuni 1919.

„Per l'accordo fra i popoli oppressi dall'Austria-Ungheria,“ *L'illustrazione italiana* no. 21, XLV aastakäik, 26. mai 1918.

Salsa, Carlo. *Trincee: Confidenze di un fante*. Milano: Sonzogno, 1934.